

Nova jabuka razdora: SPC u dijalogu o normalizaciji

Jun
2022

1.

Zajednica srpskih opština
u limbu neispunjenih
dogovora

2.

Igra brojki: Rešavanje
pitanja nestalih 20 godina
kasnije

3.

Nova jabuka razdora: SPC
u dijalogu o normalizaciji

4.

Snabdevanje električnom
energijom na severu
Kosova

5.

Privatizacija na Kosovu iz
ugla srpske zajednice

6.

Sloboda kretanja: Epizoda
stiker

Naziv istraživanja: Nova jabuka razdora: SPC u dijalogu o normalizaciji

Izdavač: Kosovska fondacija za otvoreno društvo – KFOS

Za izdavača: Nova društvena inicijativa

Autorka: Milica Andrić Rakić

Originalan jezik na kojem je rađena analiza je srpski jezik.

Lektura: Milica Radovanović

Dizajn: tedel

Štampa (tiraž): 100

Ova publikacija nastala je u okviru projekta OPEN koji sprovode Kosovska fondacija za otvoreno društvo (KFOS) u saradnji sa organizacijama Nova društvena inicijativa. Stavovi izraženi u ovoj publikaciji pripadaju isključivo autorima istraživanjima i ne predstavljaju nužno stavove KFOS.

Godina izdavanja: Jun 2022

SADRŽAJ

O inicijativi Open 7

01.

UVOD 10

02.

ŠTA BI BILA TEMA? 11

03.

FORMA
SPORAZUMA 13

04.

ARGUMENTI
ZA I PROTIV
UKLJUČIVANJA
PREDSTAVNIKA
CRKVE U
EVENTUALNE
PREGOVORE O
STATUSU SPC 14

Opcija 1:

DIREKTNO
UKLJUČIVANJE
PREDSTAVNIKA
SPC U DIJALOG
BEOGRADA I
PRIŠTINE 17

Opcija 2:

INDIREKTNO
UKLJUČIVANJE
PREDSTAVNIKA
SPC U DIJALOG
BEOGRADA I
PRIŠTINE 18

Opcija 3:

POTPUNO
ISKLUČIVANJE
TEME SPC IZ
SPORAZUMA O
NORMALIZACIJI
ODNOSA 19

05.

ZAKLJUČAK 20

O inicijativi Open

„Demokratija, otvorenost i perspektive srpske zajednice na Kosovu – OPEN” je inicijativa Kosovske fondacije za otvoreno društvo (KFOS), započeta tokom 2020. godine. Ova inicijativa ima za cilj da se razvije otvoreni i dinamični prostor za diskusiju unutar srpske, između srpske i ostalih zajednica, kao i institucija na Kosovu.

Organizacije civilnog društva i medija iz srpske zajednice na Kosovu, članice inicijative, se specifično bave analizama i procenom uticaja civilnih i političkih organizacija na razvoj demokratije, kao i na otvorenost srpske zajednice na Kosovu. Tim analizama se procenjuju otvorenosti institucija, javnih politika i važnih procesa prema srpskoj zajednici na Kosovu, kao i stepen otvorenosti srpske zajednice prema istim.

Ove analize će pomoći da se sagleda aktuelno stanje i perspektive srpske zajednice na Kosovu, dok će istovremeno poslužiti kao osnova za argumentovano zastupanje usmereno ka donosiocima odluka, institucijama lokalne i centralne vlasti, te međunarodnoj zajednici.

Cilj studije i metodologija istraživanja

Opšti cilj istraživanja je da ispita verovatnoću uključivanja pitanja statusa Srpske pravoslavne crkve u dijalog o normalizaciji odnosa Beograda i Prištine i prihvatljivost različitih modela eventualnog učešća predstavnika crkve u pregovorima za zajednice kosovskih Srba i kosovskih Albanaca.

Specifični cilj istraživanja je da utvrdi važnost uključivanja SPC u dijalog o normalizaciji za prihvatljivost eventualnog sporazuma u srpskoj javnosti.

Vreme:

istraživanje je sprovedeno u periodu decembar 2021. – februar 2022.

Metodologija i dizajn kvalitativnog istraživanja

Analizom sadržaja koja je obuhvatila saopštenja i objave crkvenih i kosovskih zvaničnika stečen je uvid u kvalitet odnosa i retoriku dve strane, dok je analizom sadržaja koja je obuhvatila zakone, sudske presude i izveštaje institucija utvrđeno faktičko stanje kada je u pitanju stepen vladavine prava u stvarima koje se tiču imovine Srpske pravoslavne crkve koja se nalazi na Kosovu.

Kroz 5 nestrukturiranih intervjua sa istoričarima, političkim i međunarodnim predstavnicima i izvorima bliskim SPC utvrđen je istorijat učešća predstavnika SPC u pregovorima sa kosovskim Albancima, međunarodnom zajednicom ali i njihove uloge u posleratnom organizovanju života preostalog dela zajednice kosovskih Srba. Intervjui su sprovedeni između januara i februara 2022.

Kroz okrugli sto sa 10 eksperata iz međunarodnog prava, politikologije, komunikologije, ali novinarima utvrđeni su potencijalni modeli za postizanje sporazuma koji bi obuhvatao i poglavlje o SPC, ali i aspekti (ne)privlačnosti takvog sporazuma za srpsku, odnosno albansku javnost. Okrugli sto je organizovan februara 2022.

Istraživanje je obuhvatilo i dve fokus grupe sa ukupno 17 građana iz srpske i drugih nevećinskih zajednica. Fokus grupe sprovedene su između 25. i 28. januara.

1. Uvod

Sredinom 2021. zamenik premijera Kosova zadužen za dijalog sa Srbijom, Besnik Bisljimi, predstavio je Skupštini Kosova izveštaj o dijalogu o normalizaciji odnosa Beograda i Prištine u kom je navedeno da je u drugoj polovini 2020. vlada Avdulaha Hotija se srpskom stranom dogovorila da pregovara o osam tema. Na spisku tema našla se i ona o „statusu Srpske pravoslavne crkve“ (SPC). Drugih zvaničnih potvrda o tome da je ova tema u briselskoj čekaonici nije bilo, ali je sredinom 2021. došlo do zvaničnog sastanka¹ specijalnog izaslanika Evropske unije (EU) za dijalog Beograda i Prištine i druga regionalna pitanja na Zapadnom Balkanu i tadašnjeg specijalnog izaslanika Stejt departmenta za Zapadni Balkan, Metjua Palmera sa patrijarhom Srpske pravoslavne crkve, Porfirijem. Na, kako je Lajčak istakao „prvom sastanku“ bilo je reči o potrebi posebnog položaja SPC i njene imovine na Kosovu.

Mogućnost uvrštavanja ove teme u dijalog i načini na koji bi to moglo biti urađeno, glavna su tema ovog istraživanja u kom je posredstvom intervjua, ekspertskog okruglog stola, ali i dve fokus grupe učestvovalo više desetina eksperata – pravnika, istoričara, komunikologa, politologa, novinara, političkih predstavnika, izvora bliskih SPC, ali i građana. Šta bi mogao biti ishod eventualnih pregovora koji bi se odnosili na SPC nije predmet ovog izveštaja.

¹ Objava na Twitteru, zvaničan nalog Miroslava Lajčaka, 4. jun 2021: <https://twitter.com/MiroslavLajcak/status/1400853103205888003?s=20&t=3HEIgfzYfWu-lvqTy9PzVA>

Dok je za srpsku stranu uključivanje ove teme u eventualni sveobuhvatni sporazum o normalizaciji odnosa potpuno očekivan, čak ključan za prihvatljivost sporazuma, za kosovske Albance ovo pitanje je zatvoreno Aneksom V Sveobuhvatnog predloga rešenja statusa Kosova² (Ahtisarijev plan). Delimičnog preklapanja u poziciji dve strane ima samo u oceni da se postojeći pravni okvir ne sprovodi adekvatno. Međutim, dok srpska strana tvrdi da se to dešava zbog nespremnosti institucija vlade Kosova da građane srpske nacionalnosti tretira ravnopravno, albanski ispitanici problem vide u odbijanju građana ali i predstavnika Eparhije raško-prizrenske (ERP) da prihvate nezavisnost Kosova. Ukoliko do pregovora o SPC unutar dijaloga o normalizaciji dođe, za srpsku stranu je učešće predstavnika crkve podrazumevano, ali samo na indirektan način.

² Kancelarija Ujedinjenih nacija za koordinaciju humanitarnih pitanja, *Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement*, 26. mart 2007: <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/1DC6B184D02567D1852572AA00716AF7-Full-Report.pdf>

2. Šta bi bila tema?

Prema izvorima bliskim SPC, za predstavnike Eparhije raško-prizrenske, uključivanje pitanja statusa SPC u dijalog o normalizaciji odnosa Beograda i Prištine, znači mogućnost da iznesu zahteve uglavnom u vezi sa imovinom. Polazna tačka pregovora bi bila neselektivna primena Aneksa V Ahtisarijevog plana za koji ERP neretko ističe da nije u potpunosti uključen u kosovski pravni sistem³. Ostali zahtevi bi obuhvatali dodatne garancije da kosovske vlasti neće moći da otuđuju imovinu SPC, menjaju njen identitet, samostalno odlučuju o njoj ili ometaju život monaških zajednica i sveštenstva⁴, ali i restituciju imovine oduzete agrarnim zakonom 1946. i povratak uzurpirane imovine.

S druge strane, izvori bliski vladi Avdulaha Hotija, ističu da je tematski papir tadašnje vlade Kosova koji se odnosio na pitanje SPC u dijalogu, predviđao samo mogućnost jačanja institucionalnih kapaciteta za sprovođenje trenutnog pravnog okvira u čijem je središtu Zakon o specijalnim zaštićenim zonama⁵. Drugim rečima, problem su videli u nerazvijenom institucionalnom okviru, ne statusu SPC.

3 Eparhija raško-prizrenska, *Saopštenje Episkopa Raško-prizrenskog Teodosija povodom kandidature Prištine za članstvo u UNESCO i najnovije izjave g. Petrita Selimija*, 16. oktobar 2015: <https://eparhija-prizren.com/sr/saopstenja/saopstenje-episkopa-raško-prizrenskog-teodosija-povodom-kandidature-prištine-za-clanstvo/>

4 Odredbe koje se odnose na status klira i potpunu diskreciju SPC u upravljanju svetovnim objektima u njenom vlasništvu su neke od onih koje prema tumačenju predstavnika SPC nisu dosledno prenete u kosovski zakonodavni okvir.

5 Službeni glasnik Kosova, *Zakon 03/L-039 o specijalnim zaštićenim zonama*, 4. jun 2008: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2529>

Određenu sklonost ka uključivanju pitanja imovine SPC u dijalog sa Beogradom, pa čak i sporazum, vlada Avdulaha Hotija je pokazala i septembra 2002. kada se u 13. od 17 stavki Sporazuma o ekonomskoj normalizaciji potpisano u Beloj kući, u prisustvu tadašnjeg predsednika SAD, Donalda Trampa, obavezala na "sprovođenje sudskih odluka koje se odnose na Srpsku pravoslavnu crkvu". Međutim, činjenica da je sprovođenje pravosnažnih sudskih odluka tema dijaloga i trgovine dve strane, za zajednicu kosovskih Srba je upozorenje da ih pravosudni sistem Kosova neće tretirati ravnopravno.

Pored izostanka političke volje za pregovore o statusu SPC, građani u fokus grupama ističu svoju percepciju da je trenutna vlada Kosova "radikalizovala stav prema Srbima, pa i crkvi". U suprotnosti sa posleratnim periodom kada je bilo kontakata i razgovora srpskih predstavnika, uključujući i crkvenih i albanskih predstavnika, "sada je klima za dijalog gora nego nakon rata", ističe jedan od članova Koalicije Povratak. Odnosi vlade Kosova i ERP se polako pogoršavaju već godinama, najvidljiviji u javnosti ali i međunarodnoj zajednici je spor oko odbijanja lokalnih i centralnih vlasti da sprovedu sudske odluke u vezi sa imovinom SPC. Ovo je eskaliralo kada je odlukom krovnog udruženja organizacija za očuvanje kulturnog nasleđa, Europa Nostra, manastir Dečani zbog pravne nesigurnosti uvršten u listu "7 najugroženijih spomenika kulture Evrope 2021"⁶. Ova odluka izazvala

6 Europa Nostra, *7 Most Endangered*, Dečani Monastery,

je oštre reakcije vlade Kosova koja je u protestu pisala i ovoj organizaciji⁷, demantujući da je bilo osnova za takvu odluku. Dodatno, tri institucionalna lidera, premijer, predsednica i predsednik Skupštine Kosova, zatražili su u istom periodu od UNESCO⁸ da sa liste ugrožene svetske baštine ukloni četiri manastira Srpske pravoslavne crkve koji se nalaze na Kosovu. Predstavnici SPC trenutno odbijaju⁹ da se sastanu sa kosovskim zvaničnicima dok se sudska odluka o potvrdi vlasništva SPC nad zemljom u Dečanima ne sprovede.

Pored izostanka političke volje za pregovore o statusu SPC, građani u fokus grupama ističu svoju percepciju da je trenutna vlada Kosova “radikalizovala stav prema Srbima, pa i crkvi”. U suprotnosti sa posleratnim periodom kada je bilo kontakata i razgovora srpskih predstavnika, uključujući i crkvenih i albanskih predstavnika, “sada je klima za dijalog gora nego nakon rata”, ističe jedan od članova Koalicije Povratak.

08.april 2021: <https://7mostendangered.eu/sites/decani-monastery-kosovo/>

7 KoSsev, Kurti and Osmani in a letter to Europa Nostra before the final decision on Decani: Churches in Kosovo are not endangered, 9. april 2021: <https://kossev.info/kurti-and-osmani-in-a-letter-to-europa-nostra-before-the-final-decision-on-decani-churches-in-kosovo-are-not-endangered/>

8 KoSsev, Kurti, Osmani, Konjufca wrote to UNESCO to remove 4 monasteries from the list of endangered and that Serbia is not responsible for them, 22. maj 2021: <https://kossev.info/kurti-osmani-konjufca-wrote-to-unesco-to-remove-4-monasteries-from-the-list-of-endangered-and-that-serbia-is-not-responsible-for-them/>

9 Srpska pravoslavna crkva, Saopštenje za javnost Eparhije raško-prizrenske, 6. februar 2022: http://www.spc.rs/sr/saopshenje_za_javnost_eparhije_rashkoprizrenske_14

3. Forma sporazuma

Politikolozi i stručnjaci za međunarodno pravo su saglasni da, ukoliko do sporazum o sveobuhvatnoj normalizaciji odnosa dođe, treba očekivati sporazum vlade Srbije i vlade Kosova koji bi bio ratifikovan u skupštinama, a zatim bi se taj sporazum sprovodio unutar oba pravna sistema. U tom slučaju, realno je očekivati i određene međunarodne garancije, posebno za presude koje se trenutno ne sprovode, navodi stručnjak za međunarodno pravo i dodaje da treba imati u vidu da "sa međunarodno-pravnog stanovišta, ugovorna strana ne može da se poziva na unutrašnje pravne norme ukoliko ne poštuje međunarodne obaveze."

Sprovođenje odredbi o Zajednici srpskih opština na Kosovu je blokirano nakon ocene Ustavnog suda da je taj sporazum međunarodna obaveza koja mora biti sprovedena, ali da delovi tog sporazuma nisu u skladu sa Ustavom Kosova. Na pitanje da li bi element sveobuhvatnog sporazuma mogao biti i odredba o neophodnosti izmene ustava dve strane, stručnjak za međunarodno pravo ističe da to ne bi bilo logično. "Pretpostavka je da pregovarači neće kršiti svesno ustav prilikom potpisivanja sporazuma. U ovoj situaciji bi najverovatnije čak bilo neophodno prvo promeniti ustave kako bi do sporazuma uopšte došlo. Pregovarače obavezuje njihov ustav, ali međunarodno pravo, osim u nekim krajnjim situacijama, uopšte u to ne ulazi i smatra da je međunarodno-pravna obaveza preuzeta bez obzira na ustavne odredbe."

Pored Srbije i Kosova, ugovorna strana u sporazumu o normalizaciji trebalo bi da bude i EU, ističe ekspert iz Beograda, ali podvlači da je tako nešto gotovo nemoguće - "EU treba nešto da obeća stranama i najbolje bi bilo da to bude deo ugovora".

Direktan dogovor SPC i vlade Kosova vidi se kao gotovo nemoguć scenario i zbog trenutnih izrazito narušenih odnosa, ali i zbog tvrdog stava SPC o nepriznavanju Kosova i vrlo negativne percepcije većinske zajednice na Kosovu prema SPC.

4. Argumenti za i protiv uključivanja predstavnika crkve u eventualne pregovore o statusu SPC

Za ERP, argumenti za uključivanje njenog statusa u pregovore o normalizaciji odnosa su brojni. Višegodišnji pokušaji vlade Kosova da izgradi međunarodni tranzitni put kroz specijalnu zaštićenu zonu oko manastira Visoki Dečani i kršenje Zakona o zaštićenim zonama koji ovakvu aktivnost eksplicitno zabranjuje, obustavljeni su tek nakon diplomatskih napora međunarodne zajednice¹⁰. Odluka više sudskih instanci, uključujući i Ustavni sud¹¹ o upisu imovine manastira Visoki Dečani u katastar ne sprovodi se više od 6 godina uprkos brojnim upozorenjima¹² međunarodne zajednice o neophodnosti poštovanja sudskih presuda i vladavine prava. Poziv Ustavnog suda¹³

javnom tužilaštvu da pokrene istragu i utvrdi ko je odgovoran za nesprovođenje odluke Ustavnog suda, do sada nije urodio plodom. Uporne tužbe Univerziteta u Prištini protiv SPC, a zbog izgradnje crkve Hrista Spasa koja se nalazi u blizini kampusa odbačene su više puta zbog toga što se tužioci ne pojavljuju na ročištima¹⁴. S druge strane, odluka Osnovnog suda u Prištini, potvrđena od strane Apelacionog suda¹⁵, da SPC ima pravo korišćenja crkve Hrista Spasa do konačne odluke po tužbi UP se ignoriše u brojnim negativnim reakcijama kosovskih zvaničnika kada ERP organizuje bogoslužje na dan crkvene slave. Skrnavljenja pravoslavnih grobalja i oštećenja verskih objekata ne nailaze na javne osude kosovskih zvaničnika iz većinske zajednice, dok

¹⁰ KoSsev, EU: Dogovorena deonica Dečani-Plav van SZZ i rehabilitacija lokalnog puta unutar SZZ, 12. novembar 2020: <https://kossev.info/eu-dogovorena-deonica-decani-plav-van-szz-i-rehabilitacija-lokalnog-puta-unutar-szz/>

¹¹ Ustavni sud Kosova, Odluka o produženju privremene mere u slučaju br. KI 132/25, 12. februar 2015: https://gjk-ks.org/wp-content/uploads/vendimet/gjk_ki_132_15_vmp_srb.pdf

¹² NI, Kvinta: Vlada Kosova da „bez odlaganja“ upiše zemljište Dečana u katastar, 19. maj 2021: <https://rs.n1info.com/vesti/kvinta-vlada-kosova-da-bez-odlaganja-upise-zemljište-decana-u-katastar/>

¹³ Ustavni sud Kosova, Rešenje o neizvršenju u vezi sa presu-

dom Ustavnog suda Republike Kosovo od 19. maja 2016. godine u slučaju broj KI 132/15, 24. septembar 2015: https://gjk-ks.org/wp-content/uploads/2021/09/ki132-15_VPM_srb.pdf

¹⁴ RTS, Nastavlja se saga i osporavanje zemljišta SPC u Prištini, 3. februar 2022: <https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/124/drustvo/4687196/spc-pristina-hrista-spasa.html>

¹⁵ Radio slobodna Evropa, Srpskoj pravoslavnoj crkvi ostaje zemljište u Prištini, 14. novembar 2017: <https://www.slobodnaevropa.org/a/spc-univerzitet-pristina/28853536.html>

sam kosovski premijer u otvorenom pismu¹⁶ predstavniku ERP odbija da njihove sakralne objekte označi kao objekte „Srpske pravoslavne crkve“.

“Ti si nepoželjan, ti si predmet uništenja; Poruka je jasna, mi ćemo da radimo šta hoćemo a na vama je da se poklonite i sklonite”, ovako građani na fokus grupama sumiraju kako vide odnose ERP i vlade Kosova kada je u pitanju nepoštovanje sudskih odluka, ali i izostanak reakcija na sknavljenje svetovnih objekata i grobalja¹⁷. Koliko je za predstavnike srpske zajednice na Kosovu, SPC, odnosno ERP važna vidi se u većinskom stavu da je ERP “najznačajnija i najvitalnija institucija” koja uživa “najviše poverenja građana”. Zasluzna je, kako veruju, za opstanak srpske zajednice u Kosovskom Pomoravlju i drugim sredinama južno od Ibra i odigrala je ključnu ulogu u periodu nakon rata kada su brojni lokalni srpski politički predstavnici napustili Kosovo – “na Kosovu su ostali samo ERP i građani”. Srpska zajednica na Kosovu takođe ima uverenje da su predstavnici crkve “intelektualno superiorniji od proseka među predstavnicima zajednice”, te da su “u svetu cenjeni i imaju težinu kod zapadnih zvaničnika” zbog čega veruju da bi kvalitetno zastupali i šire interese srpske zajednice na Kosovu, ne samo interese svoje verske grupe.

Uloga ERP u organizaciji zajednice u institucionalnom vakuumu nastalom nakon rata, ali i njeno zalaganje za srpsku zajednicu na Kosovu tokom “decenije borbenog ateizma” u vremenu komunizma¹⁸ kada su verske slobode bile još ugroženije, ključni je izvor poverenja građana, navodi istoričar, Petar Ristanović. Dok je trajao

16 Objava na Fejsbuku, zvanični profil Harulaha Čekua, 26. maj 2021: <https://www.facebook.com/438860019957922/photo/s/a.438860343291223/1115709962272921/?type=3>

17 55% ispitanika u istraživanju javnog mnjenja sprovedenog u sklopu inicijative Open a za potrebe ovog istraživanja navodi da su izjave kosovskih zvaničnika i istoričara u vezi sa nasleđem SPC “neprijateljske”.

18 Više o ulozi SPC i ERP za vreme komunizma čitajte u odvojenom autorskom tekstu istoričara Petra Ristanovića, RTV Kim, „Valja nama biti ovde” – SPC na Kosovu i Metohiji za vreme komunizma: <https://www.radiokim.net/vesti/analiza/spc-na-kosovu-za-vreme-kunizma-valja-nama-biti-ovde.html>

veliki val iseljavanja kosovskih Srba kojih se “od sredine šezdesetih pa do kraja osamdesetih odselilo oko 40%” zbog pritiska i politika pokrajinskih komunističkih lidera, “međunarodne tenzije na Kosovu su bile tabu tema”, a “jedina institucija koja je pokušala da im pruži kakvu takvu zaštitu i upozori javnost na njihove probleme bila je SPC”.

Za kosovske zvaničnike, ali i širu javnost na Kosovu, insistiranje ERP na poštovanju Zakona o specijalnim zaštićenim zonama je sprečavanje ekonomskog razvoja¹⁹ opštine Dečani. Odluka Ustavnog suda o potvrđi vlasništva manastira Visoki Dečani nad 24ha zemlje je: nepravедna, jer “potvrđuje odluku režima Slobodana Miloševića”²⁰; instruisana, jer je doneta “pod pritiskom međunarodne zajednice”²¹; “skandalozna”, jer je slučaj posmatrala “odvojeno od njenog političko-istorijskog konteksta”²²; sprovodiva, ali samo “u dijalogu i dogovoru sa lokalnim stanovništvom”²³.

Ovakav odnos prema SPC i ERP kao njenom najvidljivijem delu na Kosovu, ispitanik iz albanske zajednice je objasnio uverenjem većinskog stanovništva na Kosovu da SPC nije “institucija koja se bavi zaštitom verskog nasleđa, već politička institucija” i da se radi o “državnom poduhvatu čiji je cilj da održava kosovski mit u životu”. Neretko, SPC i njeni predstavnici se u

19 KoSSev, *Otvorena još jedna deonica puta Dečani – Plav; Srpske institucije upozoravaju na kršenje Zakona o specijalnim zaštićenim zonama*, 18. jun 2020: <https://kossev.info/otvorena-jos-jedna-deonica-puta-decani-plav-srpske-institucije-upozoravaju-na-kršenje-zakona-o-specijalnim-zasticenim-zonama/>

20 KoSSev, *O vraćanju zemlje Visokim Dečanima: “Sramnu odluku” nećemo sprovesti! Tači, Delavi i Rakić pozdravljaju odluku Ustavnog suda*, 21. maj 2016: <https://kossev.info/o-vracanju-zemlje-visokim-decanima-sramnu-odluku-nećemo-sprovesti-taci-delavi-i-rakic-pozdravljaju-odluku-ustavnog-suda/>

21 Radio slobodna Evropa, *Manastir Dečani u pravnom lavirintu*, 2. novembar 2021: <https://www.slobodnaevropa.org/a/kosovo-manastir-visoki-decani-zemljiste-sud/31541871.html>

22 KoSSev, *Konjufca: Odluku o zemlji V.Dečana ne treba sprovesti, sudije nisu štitele kosovski Ustav*, 16. decembar 2021: <https://kossev.info/konjufca-odluku-o-zemlji-v-decana-ne-treba-sprovesti-sudije-nisu-stitile-kosovski-ustav/>

23 KoSSev, *Kurti o V. Dečanima: Potrudicemo se da sačuvamo legitimna prava Manastira, ali i verski poglavari da urade svoj deo posla*, 5. februar 2022: <https://kossev.info/kurti-o-v-decanima-potrudicemo-se-da-sacuvamo-legitimna-prava-manastira-ali-i-verski-poglavari-da-urade-svoj-deo-posla/>

kosovskim medijima optužuju i za ratne zločine²⁴, a kao potporu za te tvrdnje prilažu se fotografije poglavara crkve sa vođama srpskih vojnih i paravojskih jedinica. Pre razgovora o poštovanju prava SPC, potrebna je depolitizovati je, a njeno uključivanje u pregovore Beograda i Prištine, radi upravo to – dokazuje da je SPC politička organizacija, navodi sagovornik.

Za predstavnike kosovskih Albanaca, bilo kakvo otvaranje pitanja regulisanih Ahtisarijevim planom je neprihvatljivo, dok SPC strahuje od sličnog ali zbog postojanja indicija da bi moglo doći do dodatnog izbacivanja ponekih odredbi Aneksa V iz kosovskog zakonodavstva i zahtevaju međunarodne garancije da do toga neće doći.

Za eksperte iz Srbije, uključivanje pitanja SPC u dijalog Beograda i Prištine je neophodno - "ne mogu da zamislim da se to ne dogodi". Smatraju da bi to doprinelo lakšem postizanju sporazuma, te da bi "doprinelo da se kompenzuju neke druge teške teme". Međutim, mnogi veruju da to nije moguće sa vladom Albina Kurtija koja "dijalog ne shvata kao nešto što je njoj potrebno i zato na pregovore dolazi sa maksimalističkim idejama".

"Ti si nepoželjan, ti si predmet uništenja; Poruka je jasna, mi ćemo da radimo šta hoćemo a na vama je da se poklonite i sklonite", ovako građani na fokus grupama sumiraju kako vide odnose ERP i vlade Kosova kada je u pitanju nepoštovanje sudskih odluka, ali i izostanak reakcija na sknavljenje svetovnih objekata i grobalja.

Za predstavnike kosovskih Albanaca, bilo kakvo otvaranje pitanja regulisanih Ahtisarijevim planom je neprihvatljivo, dok SPC strahuje od sličnog ali zbog postojanja indicija da bi moglo doći do dodatnog izbacivanja ponekih odredbi Aneksa V iz kosovskog zakonodavstva i zahtevaju međunarodne garancije da do toga neće doći.

²⁴ Danas, Savet za zaštitu ljudskih prava iz Prištine traži istragu protiv igumana Save Janjića „zbog ratnih zločina“, 11. april 2021: <https://www.danas.rs/vesti/politika/savet-za-zastitu-ljudskih-prava-iz-pristine-trazi-istragu-protiv-igumana-save-janji-ca-zbog-ratnih-zlocina/>

Opcija 1: Direktno uključivanje predstavnika SPC u dijalog Beograda i Prištine

Građani iz srpske zajednice na Kosovu ispitani u fokus grupama, ali i oni intervjuisani su jedini kojima je ova opcija bliska, iako smatraju da je malo verovatna - "uplitanje SPC u politiku na Kosovu niko iz međunarodne zajednice neće da dozvoli posle dešavanja u Crnoj Gori". Sličnog je mišljenja i jedan od političkih predstavnika srpske zajednice na Kosovu koji je naglasio da, za razliku od perioda odmah nakon rata, kada je srpska zajednica praktično ostala bez političkih predstavnika i kada se i međunarodna zajednica ali i predstavnici kosovskih Albanaca bespogovorno upuštala u direktne razgovore sa predstavnicima ERP, kosovski Srbi sada imaju političke predstavnike i takvo uplitanje SPC ne bi bilo prihvatljivo. Ovaj sagovornik ipak podseća da su upravo predstavnici ERP bili odgovorni za "privremeno institucionalizovanje srpske zajednice", da su bili ključni spajanje Srpskog nacionalnog veća Kosova i Metohije sa severa i iz Gračanice, da su bili deo lokalnih saveta za povratak u opštinama te da su direktno učestvovali i u pregovorima, poput konferencije u Vašingtonu, ali i drugih sastanaka i inicijativa na Kosovu. Predstavnici SPC u posleratnom periodu učestvovali su i u razgovoru o svim temama, ne samo onih koje se odnose na SPC – poput bezbednosti, povratka, slobode kretanja, čak i prava na informisanje srpske zajednice na Kosovu, ističe ovaj sagovornik.

Za sagovornika iz albanske zajednice samo najava mogućnosti otvaranja statusa SPC u pregovorima bi "izazvala val negativnih reakcija, jednako žustrih kao i reakcije na Zajednicu srpskih opština". Dodaje da je bilo kakva dalja diskusija o pravima pre nego što Srbija prizna Kosovo, nemoguća, jer je ta, kao i ostale teme u vezi sa srpskom zajednicom na Kosovu, za političke predstavnike na Kosovu, ali i širu zajednicu "zaključena Ahtisarijevim planom" - "svako će se opirati da se upusti u razgovore sa srpskom zajednicom dok god oni ne priznaju Kosovo".

Direktnom uključivanju SPC u pregovore, ne bi se radovao ni Beograd, smatraju sagovornici iz srpske zajednice na Kosovu, ali i eksperti iz Beograda. Dok je srpskoj vladi podrška crkve od ključnog značaja, oni "ipak ne bi želeli nekoga ko misli svojom glavom i kome ne mogu da nameću stavove" da se meša u dugoročan proces. "Ni sama crkva ne bi pristala na to, jer bi to značilo preuzimanje odgovornosti za ceo sporazum, uključujući i deo koji bi mogao da liči na priznanje". Iako po ocenama mnogih nerealna, ova opcija bi omogućila da "crkva pacifikuje javno mnjenje u slučaju kontroverznog rešenja i to samo u slučaju da crkva uspe da maksimizuje svoju korist od dijaloga".

Opcija 2: Indirektno uključivanje predstavnika SPC u dijalog Beograda i Prištine

Ovakav način uključivanja predstavnika SPC u pregovore je najprihvatljiviji predstavnicima ERP, a akteri iz različitih grupa ga smatraju mogućim, uz odgovarajuće predulove.

“Njima je potreban mnogo kompleksniji sistem zaštite prava, to nije pitanje politike već opstanka crkve i naroda”, smatra izvor blizak SPC i dodaje da su “u postojećim uslovima”, pitanje zaštite srpskog naroda na Kosovu “ne može rešiti samo Zajednicom srpskih opština”. Sama ERP, više puta je isticala potrebu pokretanja pitanja imovine i statusa SPC u sklopu dijaloga, ali javno nisu iznosili kako vide tehničke aspekte tih pregovora. Sagovornik iz ovih krugova, međutim, rešenje vidi u modelu koji je bio primenjivan i sa timom Martija Ahtisarija - “tada su vođeni direktni razgovori sa timom Martija Ahtisarija koji se na taj način dodatno upoznao sa situacijom i na osnovu tih kontakata je u velikoj meri sastavljen Aneks V”. S druge strane Patrijaršija, nadležni Episkop i eksperti su bili deo beogradskog pregovaračkog tima, te bi i sada bilo nezamislivo da ne dođe do neke koordinacije između njih - “logično je da crkva da svoje predloge kao i 2008. i mislim da je država već prilično obavještena o raznim modalitetima rešenja”.

Za sagovornike iz ekspertskih krugova u Srbiji ovaj vid uključivanja predstavnika SPC u dijalog je takođe najprigodniji. S jedne strane, smatraju da je njihovo direktno uključivanje u komplikovan proces koji traje već više od jedne decenije, nemoguć, dok je s druge strane činjenica da je “Dačić zaboravio da 2013. i pomene SPC” dokaz da država ne uvažava na pravilan način interese SPC. Dodaju i da je slučaj ideje razgraničenja i njenog potpunog urušavanja nakon reakcije crkvenih predstavnika jasan znak da “SPC kao jedan od ključnih aktera za normalizaciju ne može biti pacifikovana i potcenjena”.

Sagovornici koji blisko prate SPC u ovom scenariju vide moguće probleme u samoj crkvenoj hijerarhiji. Oni ukazuju na dominantnu ulogu Patrijaršije u svim crkvenim stvarima i ističu da bi to moglo da dovede do majorizacije predstavnika i eksperata ERP koji najbolje razumeju situaciju na terenu - “predstavnicima ERP od razgraničenja više ne smeju javno da govore”, navodi jedna sagovornica. Upravo učešće predstavnika ERP bi dalo pečat kredibilitnosti sporazumu jer, “iako javnost u Srbiji za SPC ima poštovanje, ERP i Mitropolija crnogorsko-pri-morska su te za koje se smatra da su mnogo više saživljene sa narodom nego druge eparhije i mitropolije”, dodaje sagovornica.

Opcija 3: Potpuno isključivanje teme SPC iz sporazuma o normalizaciji odnosa

Ova opcija je najbližija i najizvesnija za predstavnike albanske zajednice na Kosovu. Zvaničnici vlade, ali i sagovornici ističu da sveobuhvatni sporazum o normalizaciji odnosa mora biti usmeren na "međusobno priznanje". Tek nakon priznanja, može uslediti interni dijalog u sklopu kog bi mogla biti otvorena neka pitanja zaštite prava srpske zajednice na Kosovu, ali i SPC – "bilo kakvi razgovori o SPC pre priznanja, su nemogući".

U središtu "paranoje" kosovskih vlasti je nepoverenje, navodi jedan sagovornik iz zajednice kosovskih Albanaca. Na Kosovu je "uvreženo mišljenje da je kosovska strana načinila dovoljno kompromisa, počevši od prihvatanja Ahtisarijevog plana". Slično srpskoj strani koja navodi da nisu sve odredbe Aneksa V uključene u kosovsko zakonodavstvo, jedan od ispitanika ukazuje na to da je "deo Aneksa V bio i povraćaj arheoloških i etnografskih postavki, samo progres u tom smislu bi postavio neke osnove za izgradnju poverenja. Ovako izgleda kao da je SPC dobila sve i da nema balansa u ustupcima".

Za razliku od kosovske delegacije, srpska strana nikada nije prihvatila Ahtisarijev plan²⁵, te ta odredba za Beograd nikada nije stupila na snagu. Međutim, upravo ta činjenica je ner-

25 Dok u javnosti nije bilo većih primedbi o položaju srpske zajednice, za tadašnji zvanični Beograd, politički neprihvatljiva je bila odredba koja se odnosila na "nadgledanu nezavisnost". "Ahtisari je sumirao ono što su Srbi godinama tražili", istakao je politički predstavnik kosovskih Srba koji je učestvovao u posleratnoj izgradnji privremenih institucija na Kosovu.

etko izvor nezadovoljstva i kritike za kosovsku stranu čiji zvaničnici negoduju zbog učestalog pozivanja ERP na odredbe Ahtisarija i njihovog istovremenog negiranja kosovske nezavisnosti proglašene na osnovama tog dokumenta.

Predstavnici ERP na to odgovaraju da oni nisu politički entitet i da nije na njima da nešto priznaju ili ne. Kako oni to vide, na vladi Kosova je da poštuje sopstvene zakone i obaveze, posebno one koje su rezultat kompromisa sa međunarodnom zajednicom, a radi priznanja nezavisnosti²⁶.

Građani u fokus grupama ne ishod u kom nema pregovora ne vide kao povoljan ali ga ne isključuju²⁷. Pojedini čak veruju da se trenutnom vladom na čelu Kosovo ne može doći do dogovora o bilo čemu - "nikakav politički sporazum između Beograda i Prištine nije u ovom trenutku moguć, srpska i albanska zajednica mogu samo kroz ekonomsku saradnju da se povežu", istaknuto je u jednoj od fokus grupa. U sličnom tonu govore i eksperti iz Srbije koji tvrde da je "na Kosovskoj političkoj sceni u toku žestoka borba za to ko će biti rigidniji" te da je u takvoj atmosferi postizanje sporazuma uopšte, pa i pokretanje teme SPC, malo izvesno.

26 Kosovo Online, *Iguman Janjić: Rešenje za put Dečani-Plav treba da bude u okviru zakona*, 18. avgust 2020: <https://www.kosovo-online.com/intervjui/iguman-janjić-resenje-za-put-dečani-plav-treba-da-bude-u-okviru-zakona-18-8-2020>

27 Dok 35% ispitanika smatra da će doći do uključivanja teme SPC u dijalog, 37% je navelo da ne mogu da ocene da li će do toga doći.

5. Zaključak

Kao organizacija kojoj građani najviše veruju i na koju gledaju kao na najlegitimnijeg predstavnika SPC, odnosno njena ERP bi eventualnim učešćem u delu pregovora o sveobuhvatnoj normalizaciji odnosa Beograda i Prištine doprinela da taj sporazum bude lakše prihvaćen u srpskoj zajednici. Zvanični politički predstavnici Srba na Kosovu su više puta u bliskoj prošlosti viđeni kao nedorasli kriznim situacijama, neujedinjeni, nesamostalni ali i otuđeni od zajednice²⁸, zbog čega njihove garancije za eventualni sporazum ne nose dovoljno težine. Međutim reputacija SPC u kosovskoj javnosti može doprineti da ideja uključivanja njenih predstavnika u pregovore, na bilo koji način stvori novu nepremostivu prepreku u pregovorima, nalik i magnitude Zajednice srpskih opština koja već 9 godina opterećuje pregovore. Odbijanje pregovara koji uključuju i predstavnike SOC, za stručnjake iz Srbije bi "značilo da albanski predstavnici nemaju poštovanja za religijske slobode" što je tvrdnja koja, prema tvrdnjama članova srpske zajednice na Kosovu, ne treba da se dokazuje²⁹.

Kako dijalog ne daje odgovore ni na tehnička pitanja duže od godinu dana, teško je zamisliti da ima uslova da se u njemu otvore identitetska pitanja. S druge strane, bez čvrstih garancija za identitetska pitanja u čijem središtu jeste SPC, nemoguće je zamisliti sporazum prihvatljiv srpskoj javnosti. Najzad, pečat odobrenja SPC na sporazum koji podrazumeva priznanje ili koji je prihvatljiv kosovskoj javnosti je gotovo nemoguće dobiti. Ove okolnosti stavljaju SPC u ulogu i potencijalnog tvorca, ali i potencijalnog uništioća dogovora Beograda i Prištine, ali bez obzira na koji način SPC upotrebi svoj uticaj, radi se o akteru kog je nemoguće zaobići.

²⁸ Nova društvena inicijativa, *Političke partije kosovskih Srba u političkom sistemu Kosova: Od pluralizma do monizma*, 2021: <http://newsocialinitiative.org/wp-content/uploads/2021/05/11-Partite-Politike-SRB-02.pdf>

²⁹ Skoro 70% ispitanika u istraživanju javnog mnjenja sprovedenog u sklopu inicijative Open a za potrebe ovog istraživanja se ne slaže sa tvrdnjom jednog kosovskog zvaničnika da "je Kosovo primer međuverke tolerancije i suživota".

Inicijativa Open je podržana od strane KFOS

